

ŠTEFAN DRUG

O VZŤAHU PREDVOJNOVÝCH ROBOTNÍCKYCH NOVÍN K SLOVENSKEJ LITERATÚRE

Boj za národné práva bol prirodzenou súčasťou celkového boja a snažení slovenských socialistov.¹ V neustálych polemikách s Národnými novinami, Národným hlásnikom a ďalšou oficiálnou národnou tlačou museli predstavitelia robotníckeho hnutia a redaktori zdôrazňovať a opakovať tieto zásady, brániť svoju slovenskosť a zdôrazňovať záujem o národný zápas. Aj pri týchto sporoch je však zrejmé, že obvinenia z nenárodnosti slúžili národným politikom a novinárom len ako plášťik na zakrytie odporu k myšlienkam socializmu a na zamaskovanie strachu pred nimi. Že martinským konzervatívnym politikom neprekážala natoľko domnelá neslovenskosť sociálnej demokracie vidno i z neustáleho odmietania spolupráce, ktorej sa robotnícki funkcionári ustavične domáhali v záujme zvýšenia vplyvu na ľudové masy, v záujme ich zaktivizovania a tým zväčšenia predpokladov pre úspešné zavŕšenie národného zápasu. Darmo sa socialistická tlač odvolávala na Kollárove verše o rozličných cestách, ale rovnakom celi, márne agitovala zmyslom jeho poézie: „Boj za ľudskú dôstojnosť, za ľudské práva mal by mať v národe, ktorý dal svetu pevca ľudskosti Kollára, práve medzi inteligenciou toľko stúpenčov ako žiadny iný národ...“ (*Robotnícke noviny* 1909, č. 11). Namiesto spolupráce a jednotného postupu útoky konzervatívcov a klerikálov neubúdali, skôr sa stupňovali. Ba akýsi farár — ako vysvitá z článku *Heslá a pravdy* v tom istom ročníku Robotníckych novín — uprel robotníkom právo odvolávať sa na Kollára.²

A tak pracovníci robotníckeho hnutia mohli len so žiaľom konštatovať, že národná inteligencia a študujúca mládež podlieha spiatočníckym názorom, že aj pokrokovejší meštiaci podporia radšej klerikálnu tlač ako časopisy sociálno-demokratické, že kým u všetkých slovanských národov je na čele socialistického

¹ Presvedčuje o tom celý rad akcií sociálnodemokratickej strany a hodne príspevkov v jej tlači. Na ilustráciu možno uviesť seriál článkov pod názvami: *Prečo som socialistom?* a *Prečo som členom socialistickej organizácie?*, uverejňovaný v Robotníckych novinách roku 1909. Nájdeme v nich aj takéto vyznania: „... aby sme ako Slováci aj v národnom a jazykovom ohľade nadobudli plnoprávnosti a rovnoprávnosti...“ (č. 4).

² Nepodpísaný autor v 9. čísle RN o. i. k tomu napísal: „Každý slovenský robotník, ktorého duševní pracovníci slovenskí o význame nášho Kollára poučili, akiste s úctou sklóni sa pred jeho veľkosťou, ale tiež aj veľký Kollár s úctou bol by stisol upracovanú ruku statočného robotníka. Ale úctu takúto sotva by vzdal pýchou nafúknutému farárovi, ktorý mena veľkého Kollára zneužíva na odôvodnenie vlastnej pýchy, ktorá s hlúpostou obyčajne na jednom strome sedí.“

hnutia inteligencia, zatiaľ slovenskí vzdelanci považujú socializmus za niečo nečisté, styk s ľuďom za nutné, nepríjemné zlo, cudzí im je ozačasný demokraticizmus, nestávajú sa stúpenkami, ale nepriateľmi socializmu. V jednom zo sporov s *Národným hlásnikom* odmietli *Robotnícke noviny* (1909, č. 2) obvinenie z neslovenskosti a vyhlásili, že vysvedčenia o svojej slovenskosti nepotrebujú od jeho redaktorov, lebo výrečné svedectvo o nej podávajú prokurátori, porotcovia, sudcovia, čo potom jasne ukázal napríklad proces s Hvizdákom, ktorého súdili nie pre sociálne, ale národnostné poburovanie. Vyslovili zároveň presvedčenie, že sociálnodemokratická tlač „koná medzi robotníctvom dobré služby nielen mezinárodnej našej idej, lež aj slovenskej národnej veci“.

V čase procesu s Hvizdákom bol odsúdený do väzenia skalický nakladateľ Teslík za uverejnenie Bottových a Sládkovičových piesní. *Robotnícke noviny* ostro protestovali proti takémuto počínaniu úradov a kritizovali celú uhorskú kultúrnu politiku: „... básne slovenských básnikov Sládkoviča a Bottu boli inkriminované, a nielen fiškus, ale tiež prešporská porota našla v nich búrenie proti maďarskej národnosti, hoci básne tie boli vydané tlačou už v roku 1846. Dnes v Uhorsku opravdu, aby človek nielen zlomil svoje pero, ktoré chce ľudu písať pravdu, ale aby tiež spálil spevy tých, ktorí volali ľud na ochranu jeho práv... Tak zviazali v Uhorsku básnickú Múzu do púť, že na božský Parnas nebude chcieť ani vstúpiť. Toto sú plody terajšej politickej éry...“ (RN 1909, č. 6). Týždeň predtým rovnako rozhorčene protestovali proti znemožneniu pietnej oslavy Jána Hollého na dobrovodskom cintoríne, ironizujúc strach úradov pred ohrozením „maďarskej štátnej idey“.

Robotnícke časopisy pravidelne uverejňovali glosy, oznamy a drobné recenzie o vydaniach Párickovej Slovenskej knižnice, ako aj o novinkách martinského KÚSu, v ktorých propagovali najmä diela Tajovského, Kukučína, Kalinčiaka, Zechentra, Ferienčíka, ale aj Vajanského.

A napodív, práve o Vajanského diele vyšiel v *Robotníckych novinách* veľký článok, hodnotiaci jeho *Knihu veršov* (VI. zväzok zbraných spisov). Nepodpísaný autor vyzdvihuje formálnu vybrúsenosť Vajanského veršov, ich jazykovú dokonalosť, dotýka sa niekoľkých tematických okruhov Vajanského poézie, všimajúc si predovšetkým otázku národné a sociálne. Chváli básnika za horúcu lásku a neochvejné nadšenie pre vec národa a ľudu, schvaľuje jeho bojovné výzvy proti utlačovateľom a zvlášť oceňuje, že „i pre sociálne potlačenie slovenského ľudu nachádza vrelé slová“. Pisateľ článku stavia do protikladu bojovne a revolučne znejúce záverečné verše druhého spevu Vilína a básne, v ktorých Vajanský volá k ľudu, aby trpezlivo znášal krivdy, vyvodzujúc z toho úsudok, že Vajanský nemá „pochopu... pre moderný boj robotného ľudu za oslobodenie z hrozných pomerov“. Presvedčuje, že „slovenský ľud vtedy strasie jarmo svojej poroby, až naplnený bude povedomím o svojej sile a svojom význame, až stane si pod rudé zástavy sociálnej demokracie a poženie sa útokom na bašty dneskajšieho nespravodlivého spoločenského zariadenia“ a dodáva, že tieto skutočnosti Vajanský nemôže pochopiť, lebo vyrástol a sformoval sa v inom spoločenskom prostredí a v inej dobe. Zo staroby vyvodzuje autor Vajanského odpor a výsmešný pomer ku všetkému mladému, novému a modernému. Odsudzuje básnikovo bezdôvodné nadšenie pre „dneskajšie úradné Rusko s preplnenými väznicami, cárskymi a kozáckymi knutami a šibenicami“ a z tohto nekritického nadšenia vyplývajúce útoky na pokrok a M. Gorkého. Napriek značným výhradám k Vajanského politickej koncepcii vrele odporúča robotníkom jeho *Knihu veršov* ako „bohatú

studnicu básnických skvostov, z ktorých slovenský ľud čerpať bude v dobách zlých i šťastnejších nádej na víťazstvo spravodlivej svojej veci“.³

Dielu a pôsobeniu iných slovenských spisovateľov venovali Robotnícke noviny tiež príležitostnú pozornosť. Pripomenuli výročia D. Licharda, J. Záborského, S. Chalupku, S. Tomášika, zmieňovali sa o Hviezdoslavovi a keď slovenské oddelenie bratislavského vzdelávacieho spolku *Vpred* usporiadalo večierok na počesť Antona Bernoláka, uverejnili v plnom znení prednášku, ktorá na slávnosti odznela.

Ako vidno aj z týchto niekoľkých dokladov, pracovníci slovenského robotníckeho hnutia si všímali slovenskú literatúru a snažili sa z nej vybrať pre proletárov diela a autorov, ktorí im mohli byť aspoň čiastočne blízki. Pochopiteľne, nemohla to byť činnosť systematická a plánovitá, čo vyplýva už z charakteru vtedajšej robotníckej tlače (málo časopisov, nedostatok miesta a kádrov, sústredenosť na otázky politické a hospodárske). Freto nenájdeme v nej ani jediný obširnejší článok, ktorý by podrobnejšie rozoberal domácu literatúru zo socialistického hľadiska. V Robotníckych novinách síce vyšli dva podobné príspevky, ale nespĺňajú takýto účel. Jeden je úryvkom z Bujnákovho článku *Realizmus a mladá slovenská spisba* uverejneného v *Prúdoch*, autorom druhého je tiež meštiacky činiteľ. Je to prednáška národohospodárskeho pracovníka a novinára Milana Friča, prednesená na schôdzi slovenských murárskych robotníkov v Pešti 26. októbra a 2. novembra 1913 a uverejňovaná v Robotníckych novinách na pokračovanie od č. 2 roku 1914 pod názvom *Socializmus na Slovensku*.

Fričova prednáška bola prvým pokusom o stručné dejiny slovenského robotníckeho hnutia a hoci jej autorom nebol robotník a socialista, treba jej venovať pozornosť. Dotýka sa totiž aj otázky vzťahu inteligencie k robotníkom a riešenia sociálnych otázok v slovenskej literatúre. Autor, sám príslušník inteligencie, adresuje vzdelancom a spisovateľom ostrejšie kritické slová, než ako zvykli redaktori socialistickej tlače: „Nech nikto neverí ohováraniam, že naši socialisti sú beznárodní. Majú v sebe cit národnej spolupatričnosti, a to hlboký, ale lenivosť, zmalátnenosť, duševná chudoba, prázdny aristokratizmus a falošný demokratizmus slovenskej inteligencie odcudzuje ich slovenskej myšlienke. Naši pokrokovci behajú za hranice a tu nechajú osamote slovenských socialistov, teda najvzdelanejšiu časť slovenských robotníkov. Hľadáme spásu všade, len nie tam, kde je, v robotníckom ľude. A predsa tým by sme uskutočnili nami hlásaný program...“

Zo staršej slovenskej literatúry všima si Frič predovšetkým Sládkoviča, Bottu a Kubániho, vyzdvihujúc ich demokratizmus, vervnú bojovnosť a umelecké majstrovstvo. Súčasným spisovateľom však vyčíta: „Slovenskí spisovatelia ako by nevideli život slovenského robotníka. I keď opisujú chudobný ľud, nevšímajú si jeho životného boja, jeho násilného odcudzovania sa národnej myšlienke. A predsa osud nášho robotníctva je nielen zo sociálneho stanoviska zaujímavý, ale i z národného. Tajovský urobil niektoré pokusy, ale nedostatočné a v Kraskovej

³ Robotnícke noviny 8. júla 1909, č. 15, 2—3. O kladnom, hoci nie nekritickom vzťahu k Vajanskému literárnemu dielu svedčí okrem tejto recenzie aj veľký nekrológ pri príležitosti spisovateľovej smrti roku 1916 a ďalšie okolnosti a fakty: úryvky z Vajanského básní si vyberal za mottá svojich článkov napríklad V. Chlumecký, ktorý v proletárskom zmysle napísal tiež parafrázu známej básne *Povedomie* (Ja som pyšný, že som Slovák...). Za zmienku stojí, že na záver školenia pracovníkov robotníckeho hnutia v Devinskej Novej Vsi roku 1910 recitovali frekventanti o. i. básne Vajanského.

poézii je mnoho reminiscencií. Kukučín opisuje dedinský ľud.“ Fričov obraz literatúry je príliš strohý, povrchný, vcelku však zodpovedá skutočnosti, že problematika robotníckej triedy bola slovenským spisovateľom dosť vzdialená, čo sa potvrdzuje aj faktom, že prví literáti sa pridávajú k socialistickému hnutiu až na začiatku dvadsiatyh rokov. A Fričove stanovisko zodpovedalo skúsenostiam pracovníkov robotníckej tlače, ktorí sa márne dožadovali pomoci a spolupráce od osvedčených národných pracovníkov.

Takéto hodnotenie slovenskej literatúry v Robotníckych novinách však v nijakom ohľade neznamenalo jej negáciu, čomu nasvedčuje aj trvalé úsilie redaktorov socialistickej tlače o získanie príspevkov uznávaných a schopných spisovateľov.

Podrobne nie je preskúmaná napríklad spolupráca Františka Votrubu s E. Borekom a E. Lehockým v rokoch 1908 a 1909, o ktorej svedčí niekoľko zachovaných listov, doposiaľ dešifrovaných značiek pod niekoľkými príspevkami, ako aj stále uverejňovanie nakladateľských oznamov o *Slovenskej knižnici*, redigovanej Votrubom. E. Borek v prvom zo zachovaných listov (16. 12. 1908) podrobne odpovedá Votrubovi na jeho otázky o charaktere, náplni a poslaní chystaného časopisu *Slovenský máj*. V druhom (6. 1. 1909) Borek prosí Votrubu o adresy študentov, ktorí by pre *Slovenský máj* prekladali z cudzích jazykov, zaujíma sa o autora, ktorý by bol schopný napísať 16-stránkovú populárnu brožúru Čo máme vedieť zo slovenskej literatúry a vyslovuje nádej, že prispievateľom bude aj Votruba. Oba listy svedčia o Votrubovom záujme o spoluprácu, v časopise však jeho meno, pseudonym alebo značku nenájde, pretože v robotníckej tlači sa v tom čase autori, najmä Votrubovho typu, obyčajne nepodpisovali (príčiny existenčné a podobne). Môžeme len predpokladať, že preklady niektorých poviedok v Slovenskom máji sú dielom Votrubovým (napríklad próza V. Stefanyka *Z dediny odviekli* atď.).

Viacej dokladov máme na Votrubovu spoluprácu s Robotníckymi novinami, ktoré uverejnili pod značkou V. preklad Havlíčkovej básne *Kráľ Lávr* (6. 5. 1909). Robotnícke noviny sa práve vtedy stali týždenníkom a každý príspevok im bol vítaný. Redaktor E. Lehocký píše 9. 5. 1909 Votrubovi o. i.: „... ako ste videli, zaslané sme uverejnili. Čo sa Vášho sľubu týka, podľa ktorého by ste nám častejšie, snáď každý týždeň voľačo poslali, zdeľujeme Vám slušne, že Vaše práce veľmi radi prijímame a uverejníme... Hlavná vec je, aby z Vášho sľubu stal sa skutok. Lebo veru zaťali sme, primerane k našej sile, do dosť veľkého kláta sekeru...“ Z druhého listu sa dozvedáme ešte viacej. Lehocký (19. 6.) ďakuje za ďalšiu zásielku a píše o jednotlivých prácach: „Maloruskú besednicu som chcel teraz dnu dať, ale tie Petöfiho verše sa pre túto dobu lepšie hodia. Z tých piluliek vezmeme dve. Sú všetky znamenité. Menovite tie verše. Len ich fabrikujte. Čo sa týka Křestu svätého Vladimíra, to Vám v túto chvíľu nemôžem povedať, či to vydáme v brožúrovej forme, lebo po prvé nemáme zbytočných grošov a po druhé mali by sme povinnosť iné, agitačné brožúry vydať. Na budúci týždeň pošleme Vám nejaký groš v rekomandovanom liste, lebo nechceme a myslíme ani Vy, aby ktokoľvek iný videl, že ste od nás groš dostali...“ Zo spomínaných prác nevyšla v Robotníckych novinách „maloruská besednica“ (ak ňou nebola próza I. Franka *Zárobok*, uverejnená až roku 1911) a Havlíčkova skladba. Vyšiel však preklad Petöfiho básne *Misera contribuens plebs*, poslovenčené a upravené Havlíčkove epigramy *Zmotaný svet* a *Sloboda, sloboda*, ako aj Votrubov protihodžovský epigram *Nová národnostná politika?* Pre uvádzanú už ano-

nymitu väčšiny príspevkov ťažko dnes môžeme posúdiť, nakoľko dodržal Votruba sľub o každotýždenných zásielkach (sľub iste nemožno brať doslovne), zrejmý je však fakt, že kultúrna rubrika Robotníckych novín bola práve roku 1909 (popri ročníku 1914) najbohatšia zo všetkých predvojnových ročníkov. Možno aj Votrubovou zásluhou.

A nebol to len Votruba, ktorý si nachádzal, hoci len prechodne, cestu do socialistických časopisov. Existencia a účinkovanie slovenského robotníckeho hnutia ako aj jeho tlačé nezostali bez vplyvu ani na iných spisovateľov, ktorí hľadali východisko z národnostného a sociálneho útlaku, aj keď sa k myšlienkam socializmu stavali rezervovane. Prejavovalo sa to v tom, že do ich tvorby začínali prenikať sociálne motívy a ozvena sociálnych pohybov, meniacich spoločenskú štruktúru a jej duchovný život (Tajovský, Gregorová, Krasko, Roy a i.). A prejavovali sa i v tom, že popri Votrubovi viacerí autori niekoľkokrát priamo prispeli do robotníckej tlače. Tak Jozef Maliak už roku 1909 písal do Robotníckych novín o situácii v Iloku na Dolnej zemi a o dva roky neskôr vo väčšom článku *Z dejín robotníckeho hnutia na Slovensku* informoval o činnosti Robotnícko-remeselníckeho spolku v Revúcej v 70. rokoch 19. storočia. Dve práce uverejnila v Robotníckych novinách Hana Gregorová a na pokračovanie vychádzala v nich úvaha V. Šrobára *Moderný názor na život a svet*. Najčastejším prispievateľom z menej významných spisovateľov bol Ferdinand Dúbravský, publikujúci pod pseudonymami Strýčko Ferdinand, S. F. Martinov a pod. celý rad besedníč a fejtónov zväčša so sociálnym zameraním. Ich úroveň však veľmi nepresahovala úroveň prác robotníckych autorov.

Osobitnú zmienku si oproti tomu zasluhujú J. G. Tajovský a M. Rázus. Tajovský mal z vtedajších slovenských spisovateľov azda najbližšie k proletariátu. V črte *Prvý máj*, prednesenej legionárom v Rusku na oslave 1. mája 1919 vyznáva sa z dávnych a stálych sympatií k robotníctvu, spomína na robotnícku prvomájovú demonštráciu, na ktorej sa zúčastnil ešte ako študent a vysvetľuje, prečo sa napriek veľkým sympatiám nedokázal úplne pridať k robotníkom: od začiatku ho vraj trápila myšlienka neslovenskosti socialistického hnutia u nás. Presvedčenie o neslovenskosti sa v ňom utvrdzovalo porovnávaním s českými pomermi. Tam sa prvomájových osláv zúčastňovali poprední herci, spisovatelia, umelci. V Robotníckych novinách nenašiel naproti tomu nijaké známe meno, len kostrbatú slovenčinu. A tak iba sociálna myšlienka v ňom vraj udržovala sympatie k robotníctvu a dovoľovala mu aspoň „v duchu dobroželať“. Pre domnelú neslovenskosť nevidel v sociálnej demokracii celý svoj program, cítil si „utisnutého ducha v spoločnosti, ktorej útlak chlebový ho oddávna lákal“. Vzťah k práci medzi slovenskými robotníkmi zmenil až vtedy, keď v uhorskej sociálnej demokracii došlo roku 1911 k rozchodu jednotlivých národných skupín. „Prielom. Od krajinskej centralizačnej strany trhajú sa Slováci, Rumuni, Nemci, Srbi... žiada sa mi do víru. Veď v Čechách i tak už zapísali celú moju literárnu prácu do služby utláčaných a ponížených, a jedine oni, prešporskí slovenskí socialisti odvažujú sa hrať ‚nepanenský‘ môj divadelný kus... Do Robotníckych novín posielam prvú poviedku...“ (Citované podľa *Diela V*, 154).

Ale hoci Tajovský až dojemnými slovami spomína na svoje vzťahy k slovenským robotníkom, jeho spolupráca s ich tlačou nemala ani širší rozsah, ani dlhšie trvanie. Okrem poviedky *Ťažký boj*, uverejnenej roku 1912, nájdeme totiž v Robotníckych novinách ďalšie prózy až roku 1915. Sú to rozprávky *Dvanásť duší*, *Strminou*, *Zuza a Mišo*, z ktorých však azda iba prvú poslal do redakcie sám

autor, ostatné predtým vyšli v iných časopisoch, najmä v Slovenských pohľadoch. Dnes sa nám už asi nepodarí vypátrať, prečo styky Tajovského s Robotníckymi novinami nemali trvalejší charakter. Veď Tajovský si zo všetkých súvých spisovateľov najviac všimnal údel robotníkov a iných vydedencov spoločnosti a zachytil aj prenikanie socialistických myšlienok na slovenskú dedinu. A sympatie k robotníctvu rozhodne podporil aj fakt, že jeho hru *Hriech* hrali naozaj iba robotnícki divadelní ochotníci (krúžok spolku Vpred roku 1912).

Treba si však všimnúť, akú poviedku poslal Tajovský do Robotníckych novín, aby sme si uvedomili, že hoci spisovateľ nepochopil dejinnú úlohu a význam proletariátu, predsa sa aj pod vplyvom socialistického hnutia dostáva ku skeptickému pohľadu na vtedajšiu národnú politiku, orientovanú predovšetkým na dedinu, na zdravé sily sedliackeho stavu. Tajovský začína chápať, že do roľníctva nemožno vkladať národno-záchranne nádeje, že od jeho hmotného pozdvihnutia a tým väčšej politickej nezávislosti si v národnom zápase nemožno veľa sľubovať. A práve túto skepsu vyjadruje v poviedke *Ťažký boj*, rozprávajúcej o zhmotárčení rodiny zbohatnutého slovenského sedliaka, ktorá sa po dosiahnutí istého blahobytu prestala zaujímať o materský jazyk, odhodila akékoľvek národné ambície. Žiaľ, z tohto správneho zistenia nevedel Tajovský vyvodit' nijaké dôsledky, nehľadal novú oporu, nového spojenca v národnom zápase. Bol z toho len „nevládný, bolo mu iba smutno, nekonečne smutno...“ A čiastočne azda preto, že nepochopil rozhodujúcu úlohu robotníckej triedy aj v národnom boji, nepokračoval Tajovský v užšej spolupráci s tlačou slovenskej sociálnej demokracie.

O niečo neskôr nachádza cestu do Robotníckych novín básnik Martin Rázus a jeho účinkovanie v nich tvorí samostatnú a významnú kapitolu v diele tohto autora. Rázus, básnický formovaný utrpením deptaného národa a hrôzami svetovej vojny, objavuje sa v Robotníckych novinách roku 1915 dlhými protivojnovými básňami *Uprchlíci* (z cyklu *C'est la guerre*, recitovaná aj na besede socialistických žien v Bratislave) a *Za svojeť*. Ohlasy februárovej a Októbrovej revolúcie vo zvýšenej miere revolucionizujú poéziu M. Rázusa. Vyhlasuje sa za spevca úbohých a barda ukrivdených, prebúdza a oduševňuje, nadchýna a nabáda do revolty. Jeho slovo pevnie, získava istotu, smelosť dožadovať sa otvorene práv pre hynúci národ. Je príznačné, že Rázusove básne, uverejnené v rokoch 1917 a 1918 (vyše dvadsať) v Robotníckych novinách sú oveľa vyhranenejšie, majú prenikavejší sociálny akcent, než napríklad jeho verše, paralelne publikované v *Národných novinách*. Od buričských úderných výziev dostáva sa až k priamemu ospevovaniu revolúcie. Charakterom svojej poézie získal si Rázus dôveru a obľubu robotníckych čitateľov a mal všetky predpoklady stať sa ozajstným ľudovým, sociálnym, ak nie socialistickým básnikom. Prišiel však prevrat, vznik nového štátu, aj u Rázusa sa prejavujú obmedzenia národnej ideológie, zábrany vyplývajúce z povolania, pod vplyvom oficiálnej kontrarevolučnej propagandy začína mať obavy o nový štát, prijíma presvedčenie o nebezpečnosti sociálnych požiadaviek proletariátu, jeho dielo prechádza zložitým ideovým vývinom, aby sa nakoniec vrátilo v básni *Stretnutie* k oneskorenému, ale predsa len k pochopeniu významu robotníckej triedy.

Ani Tajovský, ani Rázus nevedeli v konečnom dôsledku prekročiť hranice nacionalistického svetonáhľadu a tak ich účinkovanie v slovenskej robotníckej tlači bolo iba krátkou epizódou, potvrdzujúcou skutočnosť, že priekopníci robotníckeho hnutia na Slovensku zostávali aj v kultúrnych a umeleckých úsiliach osamo-

tení a odkázaní zväčša len na vlastné sily a schopnosti, ktoré, pochopiteľne, neboli primerané veľkosti úloh.

V Robotníckych novinách sa objavili v predvojnových a vojnových rokoch aj mená a práce ďalších slovenských spisovateľov — J. Francisciho, Š. M. Daxnera, J. Jesenského, I. Grebáča-Orlova, Arctura (Hrušovského), išlo však napospol o príspevky prebrané z iných časopisov a publikácií. Preberanie spôsobovalo na jednej strane úsilie vplývať na národné uvedomovanie robotníctva a zároveň dokázať oficiálnym vodcom a politikom spätosť robotníckeho hnutia s národnými záujmami (rozsiahle úryvky z Francisciho vlastného životopisu o udalostiach roku 1848) a na druhej strane, najmä pokiaľ ide o vojnové roky, poukazovalo na akútny nedostatok vlastných prispievateľov.

Vzťah slovenského robotníckeho hnutia k domácej národnej literatúre a kultúre vôbec môžeme čiastočne sledovať aj v prístupe k ochotníckemu divadlu. Pracovníci hnutia pochopili význam divadelného umenia ako dôležitého výchovného prostriedku, preto sa snažili robotníckych ochotníkov pravidelne sledovať a usmerňovať. Bolo takmer samozrejmosťou, že pri sociálnodemokratických spolkoch pracovali divadelné krúžky, uvádzajúce hry domácich i zahraničných autorov. Z domácich sa hrávali obyčajne diela národnobuditeľského charakteru, z cudzích hlavne práce so sociálnou problematikou.

Robotnícki ochotníci nemali možnosť veľkého výberu. Popri sociálnych hrách H. Heijermansa, F. Langmanna, O. Fastera, K. Topfera, R. Benedixa hrávali často aj nehodnotné veselohry A. Fredra a menej známych autorov, popri Maryši bratov Mrštíkovicov, hrách J. Chalupku, J. Hollého, J. G. Tajovského hrávali najmä Urbánka, P. Socháňa, M. O. Horváthovú.

Prevaha nevhodného, najmä domáceho repertoáru vyvolala niekoľko varovných a kritických článkov, upozorňujúcich na škodlivosť a nedostatky niektorých hier, zachádzajúcich až do paušálneho odmietania, ako to urobil napríklad neznámy autor už roku 1910, keď v Robotníckych novinách napísal o. i.: „Slovenský robotník... divadlom vzdelávať sa nemôže, lebo slovenská divadelná produkcia je biedna a pritom ešte väčšia čiastka divadelných slovenských kusov je ducha spiatočníckeho...“

Z podobných článkov sa postupne začal čoraz výraznejšie formovať vyhranený kultúrno-politický, kritický a teoretický postoj Robotníckych novín, na čom má značný podiel Edmund Borek (1880—1924), český sociálnodemokratický novinár (účinkujúci v časopisoch Napred, Slovenský máj a Robotnícke noviny). Celkove zhodnotiť jeho činnosť nie je dobre možné, lebo známymi pseudonymami a značkami podpísal len veľmi málo príspevkov (vlastné meno vôbec nemohol využívať, lebo by ho bola uhorská polícia ako rakúskeho občana vypovedala). Najznámejšie je, že pod menom Prokop Stupavský vydal knihu *Karol Marx, jeho život a dielo* (1913), v ktorej ako jedna z kapitol vyšiel preklad *Manifestu komunistickej strany*. Zo zachovaných listov F. Votrubovi sa dozvedáme o jeho pracovných plánoch, sústredených predovšetkým na oblasť vzdelávacie a kultúrne a analogicky z nich (ako aj z niekoľkých ďalších údajov a stôp) môžeme usudzovať, že pravidelné glosy o kultúrnom živote robotníckeho hnutia, o divadelnej činnosti sú z veľkej časti jeho dielom a takisto, že kultúrna rubrika Robotníckych novín dostala pomerne výraznú tvár aj jeho zásluhou.

Za vyvrcholenie Borekovej kultúrno-glosátorskej práce treba považovať článok, uverejnený roku 1914 pri príležitosti uvedenia Langmannovej hry Bartoš Turanský bratislavskými robotníkmi. Borek v ňom rozoberá a charakterizuje hru a jeho

úvahy sa dotýkajú aj všeobecného významu divadla ako „jedného z najmohutnejších inštrumentov šírenia kultúry medzi široké ľudové vrstvy“. Autor sa podrobnejšie zamyslel i nad slovenskými divadelnými pomermi a dospel k takejto analýze vtedajšieho stavu divadelnej kultúry na Slovensku: „Dramatická naša slovenská literatúra nemôže sa, prirodzene, postaviť po bok dramatickej literatúre cudzích národov. Jej literárna hodnota je malá, ako celý kultúrny ruch na Slovensku je malý. Nemáme stálych divadiel slovenských, nemáme hercov z povolania, aby si prirodzená potreba vynucovala dramatickú tvorbu. Spisovatelia divadelných hier predkladajú slovenskému robotníctvu svoje literárne plody v tom povedomí, že sa každému novému divadelnému kúsku bude tešiť, trebárs by aj literárna hodnota nebola veľká. A v tom majú pravdu. Slovenskí ochotníci a slovenské obecnstvo sú spokojní so všetkým, bo musia...“ Od všeobecného náčrtu prechádza potom Borek ku konkrétnejšej kritike slovenskej dramatickej literatúry, zdôrazňujúc, že uvedené všeobecné bolesti a celú dramatickú chudobu musia najbolestnejšie pociťovať sociálni demokrati. Pretože podľa neho len „málo hlbších sociálnych tónov ozve sa v slovenskej literatúre. Najmenej ovšem v dramatickej. Riešenie sociálnych problémov — to je takmer neznáma vec v našej slovenskej tvorbe. A keď poniektorý slovenský spisovateľ rozozvučí svoje varyto sociálnymi tónmi: je cítiť často, ako je umelkované. A niekedy to lapí obrátene, ako to urobil Tajovský vo svojom kúsku V službe, kde dáva o socializme deklamovať pijana...“

Bratislava, ako je známe, nemala v tom čase ešte stále slovenské divadlo. V článku *Divadlo v Prešporku* (1914, 4, č. 10) prichádzajú Robotnícke noviny s návrhom získať na voľné obdobie českú operu a iné divadelné spoločnosti z Čiech, ktoré by vystupovali pre slovenské obecnstvo. Je iste zaujímavé, že práve robotníci chceli prispieť k poslovančeniu bratislavského kultúrneho života.

Článok vyšiel v novozriadenej kritikej a teoretickej rubrike *Literatúra a umenie*. V jej úvodnom príspevku rozoberá zostavovateľ a najčastejšie autor rubriky (skrývajúci sa za pseudonym Jóšika, neskôr Józika) žalostné čitateľské a vydavateľské pomery na Slovensku, obviňujúc za ne predovšetkým klerikálov. Odmieta edičnú činnosť Spolku sv. Vojtecha a upozorňuje na sľubný, ale nedokončený rozbeh Páričkov. Zdôrazňujúc lepšie poznávanie a využívanie bohatej českej literatúry, formuluje autor zároveň aj program novozriadenej rubriky. „Je pravda, že na Slovensku sa neobíde prebudený robotník, ani roľník, remeselník bez českej knihy. Česká socialistická literatúra nadobúda širokých základov v poslednej dobe, že môže byť oporou slovenskému prebudilému proletariátu a základňou pre náš literárny obzor, ktorý má byť informáciou a agitáciou pre dobré čítanie pre slovenský proletariát.“

Skúsenosti robotnickej tlače i v oblasti literatúry, umenia a kultúrnej politiky privádzajú na sklonku predvojnového obdobia k pokusom o teoretické zovšeobecnenie programu, cieľov a charakteru socialistickej kultúry, k pokusom o vytýčenie východísk zo stavu, ktorý opísal Borek a ďalší autori. Veľké umelecké diela v tomto období nevznikli, ale priekopníci robotníckeho hnutia si uvedomovali na jednej strane skryté rezervy a schopnosti pracujúceho ľudu⁴ a na druhej strane

⁴ Jozef Koreň písal v článku o predstavení Heijermansovej *Nádeje* v Robotníckych novinách roku 1910 o. i.: „Obrovská kultúrna sila spočíva v našom ľude. My, ktorí sme z toho ľudu vyrástli, s ním žijeme a bojujeme, vidíme najlepšie, ako mnohé talenty medzi pracujúcim ľudom hynú zo dňa na deň, lebo nemajú možnosti, aby sa vyvinuli...“

základnú pretvárajúcu funkciu robotníckeho hnutia v celom duchovnom živote spoločnosti. Rozsiahly analytický a programový článok *Náš pomer ku kultúre* (Robotnícke noviny 1914, č. 13), ktorý vlastne formuluje základné princípy kultúrnej politiky sociálnej demokracie na Slovensku, je zároveň zhrnutím a teoretickým zovšeobecnením skúseností z prvého, začiatočného vývinového obdobia našej socialistickej kultúry.

Vyslovujú sa v ňom zásadné myšlienky o položení slovenského ľudu, o jeho kultúrnych potrebách, o silách, ktoré jediné môžu priniesť nápravu. Viackrát sa zdôrazňuje jednota a spätosť materiálnych a kultúrnych snažení, okrem iného aj v hesle sociálnej demokracie: „Kultúrna výchova je základom každého sociálneho boja“. Rozoberá sa tu pomer socialistického hnutia ku kultúrnemu dedičstvu a hodnotám umenia vôbec, konštatuje sa, že život a hnutie proletariátu preniká do kultúry a umenia, meniac ich charakter a podobu, že kultúra prestáva byť privilegiom vyvolených vrstiev a v rukách proletariátu sa stáva „víťazonosnou zbraňou“, keďže sa „socializuje“. Kritizuje sa v článku folklórny pohľad na život slovenského ľudu: „Slováka ukazuje v kultúre len v kroji a krpcoch“. Odmieta sa klerikálna a „krvákova“ literatúra, odmieta sa chápanie kultúry ako samoučelu. Kultúra je neoddeliteľnou súčasťou spoločenského zápasu a revolučných premien: „Kto chce kultúrne pozdvihnúť robotníctvo, musí odstrániť z jeho pliec bremená kapitalistického výrobného systému“, oslobodiť myslenie ľudí od protislovenskej politiky národného klerikalizmu, ktorý je ideologickou zbraňou dravého, „ako tigriča rastúceho slovenského kapitalizmu“. Vyslovuje sa viera v tvorivé sily ľudu a jeho právo na slobodu: „Ten národ, ktorý vie ľudovým umením, spevom uchvátiť, ktorý v ľudovom umení ukazuje, že má vtipnú dušu, má mať také práva ako ostatné národy“.

Jednota národného, sociálneho, úcta k pokrokovej tradícii, viera v silu socialistického hnutia, ktoré od konca predchádzajúceho storočia priamo, alebo nepriamo ovplyvňuje aj vynikajúcich umeleckých tvorcov — všetko toto nachádza výraz v presvedčení o nevyhnutnosti revolučnej premeny, ktorá jediná je zárukou aj kultúrneho rozvoja: „Keď bude do akejkoľvek miery dovršovať kapitalizmus na Slovensku svoje skazonosné dielo, protikultúrne a protislovenské lavíny ničiť každú bylinku pokroku a kultúry, klerikalizmus kopať hrob pre naše slovenské bytie, vulkány socializmu to budú, ktoré nám dajú a zachovajú našu kultúru, našu slovenskú, socialistickú a demokratickú kultúru.“

Aj na Slovensku sa začal proces, prebiehajúci na celom svete, proces, výstižne charakterizovaný Anatolom Franceom pri otváraní Robotníckej akadémie v Bruseli: „Proletariát naťahuje ruku po vede, umení a zmocňuje sa zbraní myšlienok a krásy.“ (Robotnícke noviny 1914, č. 2.)

Sľubný rozbeh narušila prvá svetová vojna, ktorá ochromila rozvoj a rast robotníckeho hnutia, jeho časopisectva a kultúrnej činnosti. Aj Robotnícke noviny strácajú mnohé črty svojho dovtedajšieho charakteru, živoria, vychádzajú so značnými prestávkami a znova ožívajú až od jesene 1917, najmä v poézii...